

Maciej Zdanek

"Akademische Wissenskulturen. Praktiken des Lehrens und Forschens vom Mittelalter bis zur Moderne", hg. von Martin Kintzinger, Sita Steckel unter Mitarbeit von Julia Crispin, Basel 2015 : [recenzja]

Roczniki Historyczne 82, 272-274

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

to z przykrością przychodzi stwierdzić, że nie zechciał się On odnieść do uwag zawartych w kilku recenzjach poprzedniego woluminu wydawnictwa (wymienionych zresztą w Wykazie literatury i źródeł), a przede wszystkim nie zamieścił erraty dostrzeżonych w nich kilkunastu przeoczeń, błędów i pomyłek. Są one w sumie przecież nie tak liczne i w tak obszernej, jak ta, edycji nieuniknione i wytłumaczalne, jednak jako zarazem ważne lub istotne powinny zawsze zostać sprostowane i poprawione. Wymagałyby tego szacunek dla czytelników i poczucie samokrytycyzmu, którego chyba jednak w tym przypadku Wydawcy zabrakło.

Zbigniew Chodyła (Poznań)

Akademische Wissenskulturen. Praktiken des Lehrens und Forschens vom Mittelalter bis zur Moderne, hg. von Martin K i n t z i n g e r und Sita S t e c k e l unter Mitarbeit von Julia Crispin (Veröffentlichungen der Gesellschaft für Universitäts- und Wissenschaftsgeschichte, Bd. 13), Schwabe Verlag, Basel 2015, ss. VIII + 356.

Tom zawiera materiały z konferencji, która odbyła się w Essen w dniach 14-16 IX 2014 r. Była to już ósma z kolei konferencja zorganizowana przez Gesellschaft für Universitäts- und Wissenschaftsgeschichte (GUW). Jej zasadnicze cele wyłożyli Martin Kintzinger i Sita Steckel w przedmowie i wprowadzeniu (Vorwort, s. VII-VIII; S. Steckel, Einleitung: Akademische Wissenskulturen zwischen Mittelalter und Moderne, s. 1-5). Obierając za temat „kulturę wiedzy”, organizatorzy postanowili nawiązać do niezwykle popularnego konceptu „wiedzy” używanego jako słowo klucz do rozumienia i projektowania nowych tendencji rozwojowych w społeczeństwie i ekonomii postindustrialnej. Ponadto ich celem było rzetelne historyczne ujęcie tego sformułowania (używanego coraz częściej hasłowo i instrumentalnie) oraz wzbogacenie (czy raczej wzmocnienie) metodologii badawczej o refleksję kulturoznawczą, w której pojęcie „wiedzy” jest zakotwiczone, i przełamanie barier tradycyjnych węższych dyscyplin, jak historia uniwersytetów, oświaty i nauki. Zgodnie z profilem towarzystwa temat został ograniczony do akademickiego uprawiania wiedzy, z naciskiem na praktyki uczenia się i nauczania na uniwersytetach.

Tom zawiera 11 artykułów podzielonych na trzy sekcje. Część pierwsza została poświęcona określeniu pól, możliwych kwestionariuszy i kierunków badawczych (I. Wissens- und Expertenkulturen als Untersuchungsgegenstände). Zarysowanie problemu w odniesieniu do średniowiecza dała S. Steckel (Wissensgeschichten. Zugänge, Probleme und Potentiale in der Erforschung mittelalterlicher Wissenskulturen, s. 9-58). Podjęła próbę wyjaśnienia przyczyn, dla których pojęcie „kultura wiedzy”, przejęte z kulturoznawstwa, słabiej przyjęło się w mediewistyce niż w historiografii nowożytnej. Pokazała też, jaki potencjał tworzą dotychczasowe badania z zakresu historii społecznej, nauki, oświaty, piśmiennictwa, czytelnictwa, bibliotek, komunikacji, kultury symbolicznej, którym wszakże brak często podbudowy teoretycznej, ujęć porównawczych oraz szerszego zasięgu terytorialnego i czasowego. Jest to świetne, inspirujące ujęcie problemu, wyposażone w bardzo bogatą bibliografię; nie obyło się tu jednak bez przeoczeń, wśród których szczególnie widoczne jest nieodnotowanie publikacji pisanych i redagowanych przez Annę Adamską i Marco Mosterta. Zagadnieniem praktyk nauczania i badania na uniwersytetach wczesnonowożytnych zajął się Marian Füssel (Lehre ohne Forschung? Zu den Praktiken des Wissens an der Universität der Frühen Neuzeit, s. 59-87). Wyszedł on od wielokrotnie pojawiającej się w nowszej literaturze propozycji, że konieczna jest dekonstrukcja starego, stereotypowego, dychotomicznego ujęcia dziejów uniwersytetów sprzed okresu oświecenia i późniejszych. Traktowano je bowiem według schematu: scholastyczne i nowoczesne, nastawione na nauczanie i skupione na badaniach. Następnie przeglądowo wskazał na zachodzące w XVI-XVIII w. procesy przekształcania średniowiecznych uniwersytetów poprzez wzbogacanie praktyk nauczania (nowe lektury, organizacja czasu, poziomy nauczania), różnicowanie dyscyplin naukowych, zwłaszcza w obrębie wydziałów sztuk (języki nowożytne, matematyka, fizyka, nauki wojskowe, umiejętności towarzyskie) i medycyny (chemia), a także tworzenie nowej infrastruktury (laboratoria, zbiory dzieł sztuki, minerałów, modeli i osobliwości, teatry anatomiczne, ogrody botaniczne). Z polskiej

perspektywy warto w tym kontekście zawsze pamiętać o Uniwersytecie Krakowskim, na którym wszystkie te zjawiska stopniowo zachodziły, a który dla całego omawianego okresu ciągle jest oceniany jako pozostający w nieustannym upadku – świetny przykład stereotypu, w którym autor się rozprawia. Bardziej ogólny, syntetyczny charakter ma esej Helmutha Trischlera, który podjął temat rosnącej roli myśli naukowo-technicznej i wiedzy eksperckiej w XX w., zaczynając od wielkiej wystawy w Londynie w 1851 r. aż po europejską agendę Lizbona 2000 (Experten im Fokus: Grobkonturen einer Wissensgeschichte Europas im langen 20. Jahrhundert, s. 89-117). Tekst ten bazuje na syntezie napisanej we współautorstwie z Martinem Kohlrauschem (Building Europe on Expertise: Innovators, Organizers, Networkers, London 2013).

Druka część tomu została poświęcona praktykom nauczania (II. Wissen erwerben und vermitteln: Praktiken des Lehrens). Maximilian Schuh przedstawił nauczanie retoryki na uniwersytecie w Ingolstadt w okresie wczesnego humanizmu pod koniec XV w. (Wein ist viel herrlicher als Bier. Praktiken der Wissensvermittlung und -aneignung im universitären Rhetorikunterricht des Spätmittelalters, s. 121-141). Poddał analizie drukowany podręcznik Paula Leschera pt. *Rhetorica pro conficiendis epistolis accomodata* oraz prawie 20 powstałych w kręgu uczelni rękopiśmiennych odpisów podręcznika Agostino Datiego (*Augustinus Datus*) pt. *Elegantiolae*. Układ materiału, glosy, dobór przykładów (w tym tytułowy o wyższości wina nad piwem, służący do nauki porównania i stopniowania), a nawet maniera pisania pozwoliły na przeciekawą charakterystykę ówczesnej dydaktyki, jej założeń i celów. W zupełnie inny klimat przenosi czytelnika kolejny artykuł, w którym Kasper Risbjerg Eskildsen nakreślił praktykę prywatnych seminariów, jaką w kształceniu historyków-badaczy stosował Leopold von Ranke i jego uczniowie (*Private Übungen und verkörpertes Wissen: Zur Unterrichtspraxis der Geschichtswissenschaft im 19. Jahrhundert*, s. 143-161). Seminaria te odbywały się w prywatnych gabinetach uczonego i koncentrowały na wprowadzaniu grona wybranych uczniów w tajniki krytycznego warsztatu źródłoznawczego. Mimo stopniowego instytucjonalizowania seminariów na uniwersytetach, tworzeniu uczelnianej infrastruktury badawczej i standaryzowania wymagań, przetrwał (choć w zmienionym kształcie) i do dziś jest celebrowany ów charyzmat szczególnego związku mistrza i uczniów oraz przekazywanego w osobistym kontakcie i ścisłym gronie etosu badawczego. Szkoda, że artykuł, z wyjątkiem przykładu Gabriela Monoda, nie podnosi szerzej kwestii rozszerzenia się i kulturowania tego modelu poza Niemcami; dobrym przykładem byłiby tu polscy historycy krakowscy i lwowscy ze szkoły Georga Waitza, ucznia Rankego. Harald Lönnecker zajął się zjawiskiem samopomocy, jaką w epoce Cesarstwa Niemieckiego związki studenckie świadczyły uboższym studentom prawa („Dass man sich den Gang in die Vorlesung sparen kann, ist nicht nur hier eine Binsenwahrheit.” *Der Topos der defizitären Lehre und die studentische Selbsthilfe in der Rechtswissenschaft ca. 1871-1914*, s. 163-222). Odbywała się ona poprzez tworzone samodzielnie skrypty z tekstami wykładów i zestawami kasusów, odbywane we własnym gronie ćwiczenia, wykłady, dyskusje oraz organizowane biblioteki fachowe, a więc elementy do dziś żywe w akademickich stowarzyszeniach i kołach naukowych.

W części trzeciej zgrupowano teksty ukazujące kulturę wiedzy jako element samoświadomości uniwersyteckiej, ale też komunikacji świata uczonych ze społeczeństwem i opinią publiczną (III. Wissen kommunizieren und repräsentieren: Praktiken der akademischen Repräsentation und Abgrenzung). C. Stephen Jaeger pokazał podstawy antropologii dwunastowiecznej, na którą składały się elementy myśli antycznej, w tym pisma hermetyczne oraz antropologia biblijna i myśl chrześcijańska (*Der vollkommene Mensch in der Philosophie und Dichtung des 12. Jahrhunderts. Vorgeschichte und Nachleben eines humanistischen Mythos*, s. 225-241). W tym wysoko postawionym ideale człowieczeństwa kluczową rolę odgrywało wykształcenie i wychowanie, co miało niezwykle istotne znaczenie dla społecznego docenienia i rozwoju edukacji. Na zupełnie inny, konfliktowy wymiar relacji między społeczeństwem a uniwersytetami zwrócił uwagę Antoine Destemberg, omawiając uniwersyteckie wstrzymywanie wykładów, ćwiczeń, dysput i kazań jako instrument walki o swoje prawa i interesy, usankcjonowany w 1231 r. bullą Grzegorza IX (*Unicum nostrum remedium. Das pariser Modell der cessationes a sermonibus et lectionibus, oder: Die Erfindung des »Streiks« an der Universität (13.-15. Jahrhundert)*, s. 243-275). Autor zanalizował przyczyny, prawne uwarunkowania, a także rodzaje, sposób realizacji i narastającą

społeczną krytykę tego proceduru, wzbogacając tekst o tabelę z wykazem 29 *cessationes*, jakie miały miejsce na Uniwersytecie Paryskim w latach 1253-1499. Artykuł wcześniej ukazał się w języku francuskim w księdze pamiątkowej dla prof. Jacques'a Vergera (*Universitas scholarium. Mélanges offerts à Jacques Verger par ses anciens étudiants*, Genève 2011, s. 73-102). Martin Gierl na podstawie swojej świeżo wydanej monografii Johanna Christoph Gatterera (1727-1799), profesora historii w Getyndze, zarysował jego ideał wszechstronnej krytycznej nauki opartej na naukach pomocniczych (*Mit der Hilfe von Wissenschaften. Johann Christoph Gatterers Objektivierung der Geschichte mithilfe von Hilfswissenschaften*, s. 277-300). Być może tekst umieszczono w tej części tomu ze względu na odniesienie do ideałów oświecenia, tworzy on jednak dobre pendant do wcześniejszych rozważań M. Flüßsela i K. R. Eskildsen. Ciekawą analizę porównawczą praktyki przyznawania doktoratów honorowych dla polityków w Stanach Zjednoczonych i Niemczech przeprowadziła Charlotte A. Lerg (*Die Ehrendoktorwürde im Dienste der transatlantischen Diplomatie. Politische Dimensionen einer akademischen Praxis im 20. Jahrhundert*, s. 301-322). Wyróżnienie to od zawsze spełniało szczególną rolę w kreacji prestiżu świata akademickiego i zarazem w budowie jego więzi ze społeczeństwem, ale zupełnie inaczej pojmowane było w Europie (przede wszystkim jako nagroda za wartości naukowe) i w USA (nagrada za zaangażowanie społeczne, etos obywatelski, mecenat). Autorka pokazuje, jaką rolę doktoraty honorowe odgrywały w dyplomacji, szczególnie w budowie powojennych relacji amerykańsko-niemieckich. Ostatni tekst, równie dobrze pasujący do części wcześniejszych, Sonja Palfner i Ulla Tschida poświęciły humanistyce cyfrowej (*Digital Humanities – Wissenschaft in Arbeit*, s. 323-341). Zestawiając powstałą w latach siedemdziesiątych XX w. bazę TUSTEP (Tübinger System von Textverarbeitungsprogrammen) z systemem TextGrid, autorki pokazują, jakie gigantyczne możliwości w badaniach nad tekstami rodzą się wraz z rozwojem informatycznym w dobie internetu. W prezentacji powstających projektów i grup badawczych nie wychodzą jednak poza inicjatywy niemieckie. Całości tomu, inaczej niż w latach poprzednich, nie wieńczy podsumowanie. Zamyka go wykaz autorów oraz osobne indeksy osobowy i miejscowy.

Trzeba wysoko ocenić wartość materiałową wielu tekstów, mimo zdarzających się powtórzeń z wcześniejszych publikacji autorów czy zawężania perspektywy porównawczej na niekorzyść Europy Południowej i Środkowej. Przejawiany dawniej przez organizatorów konferencji zamiar wyzbycia się europocentrycznego punktu widzenia był od początku trudny do realizacji. Widocznym problemem jest zawężenie grona autorskiego, co skutkuje pewnymi lukami tematycznymi. Dominują teksty dotyczące nauk społecznych, gdzie wszak, mimo zmian, mamy do czynienia z dużą ciągłością i konserwatyzmem form; tymczasem w dziedzinie nauk ścisłych i przyrodniczych zaszła prawdziwa rewolucja, która jednak w niniejszym tomie nie znalazła drobnego nawet oddźwięku. Jak zwykle tom spełnia jednak znakomicie rolę inspirującą dzięki otwartości metodologicznej przy zachowaniu rzetelności warsztatowej, przełamywanie stereotypów i dawnych „wiodących narracji”, ujęcie interdyscyplinarne w „długim trwaniu” od średniowiecza do współczesności – co stanowi o wysokiej wartości całej serii.

Maciej Zdanek (Kraków)

Historyczno-topograficzny atlas miast śląskich / Historisch-topographischer Atlas schlesischer Städte / Historical-Topographical Atlas of Silesian Towns, t. 5: Wrocław / Breslau, wyd. Peter Haslinger, Wolfgang Kref, Grzegorz Strauchold, Rościśław Żereli, opr. Grzegorz Strauchold, Rafał Eysymontt, Verlag Herder-Institut, Marburg 2016, ss. 80.

Prezentowany tom stanowi kolejną już część ukazującego się pod auspicjami Instytutu Herdera od 2010 r. Historyczno-topograficznego atlasu miast śląskich. Nie jest to pierwsza inicjatywa w zakresie przedstawiania historii miast śląskich w formie atlasów historycznych: kilka miast uwzględnionych zostało w ramach *Deutscher Städteatlas* (Opole [1979], Wrocław, Ząbkowice i Złotoryja [1987]), od 2001 r. pod patronatem Międzynarodowej Komisji Historii Miast